

PAUL BLOOM VE DİNİ İNANÇLARIN ORTAYA ÇIKMASINDA EVRİMSEL RASTLANTI TEZİ*

*Osman Zahid ÇİFÇİ***

ÖZET

Çalışmamızda, ahlakın ve dinin kaynağı ile ilgili laboratuvar çalışmalarıyla tanınan ve savunduğu; “evrimsel rastlantı” tezi ile uluslararası bilim camiasının dikkatlerini üzerine çeken Paul Bloom’un dini inançların nasıl ortaya çıktığına dair görüşlerini değerlendirip, ülkemiz bilim camiasına tanıtmayı amaçlamaktayız. Din felsefesinin temel konularından olan Tanrı ve Tanrı inancının kaynağı ile ilgili oldukça iddialı görüşlere sahip olmasına rağmen, Paul Bloom ve görüşleri ile ilgili Türkçe yazında daha önce herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması böyle bir çalışmayı gerekli kılmıştır.

Bloom’un din olgusunun insanla özdeşleşmiş evrensel bir gerçeklik olduğu vurgusu, konuyla ilgili bütün çalışmalarında görülmektedir. Kendisi evrimci ve naturalist bir görüş benimseyen Bloom, çalışmalarında dini inançların nasıl ortaya çıktığına dair kendisi gibi düşünen bilim adamları tarafında ortaya atılan görüşleri değerlendirmekte ve eleştirmektedir. Yaptığı eleştirilerden sonra kendisinin de tezi olan “evrimsel rastlantı” görüşünü ortaya atmakta ve savını destekleyecek argümanları sıralamaktadır.

Biz de bu çalışmada, öncelikle evrimci-naturalist bilim adamlarınca dini inançların kaynağı ile ilgili ortaya atılan görüşlere ve Bloom’un bu görüşlere yaptığı eleştirilere yer verdikten sonra, Bloom’un ortaya attığı tezi ele alıp değerlendirmeye çalışacağız. Evrimci-naturalist görüşe sahip bilim adamlarınca dini inançların ve Tanrı inancının kaynağı ile ilgili birçok görüş ortaya atıldığı malumdur. Biz çalışmamızda makalenin sınırlarını aşmamak adına sadece Bloom tarafından eleştirilen görüşleri, Paul Bloom’un ele aldığı kadarıyla incelemeye çalışacağız.

Bloom’un ele alıp eleştirdiği ilk görüş; dini inanışların “doğal seçim” yoluyla oluştuğunu iddia eden teoridir. Bu teoriyi savunanlara göre; dini inançları var eden ve ayakta tutan adaptasyondur. Bizim doğaüstü varlıklara inanmaya yönelik eğilimimiz, doğrudan seleksiyonun bir ürünüdür. Muhtemelen bu durum, dini inanışların fedakarane düşünce ve davranışı şekillendirmedeki rolünden kaynaklanmaktadır. Doğaüstü bir varlığa duyulan inanç, insanları

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Din Felsefesi, El-mek: ozahidcifici@aksaray.edu.tr

muhtemelen daha ahlâklı ve dolayısıyla da eş veya sosyal partnerler olarak daha çekici kılmaktadır.

Bloom'un dini inanışların kaynağı ile ilgili olarak ele aldığı ikinci görüş; bu inanışların kültür ürünü olduğu ve gözlemle öğrenilip, diğer kuşaklara aktarıldığı yönündeki tezdir. Bu teze göre; dini inançlar, bireyler tarafından sosyal öğrenme yoluyla edinilmiştir ve biyoloji veya evrim ile ilişkili olgulara indirgenemez. Bütün dillerde “ayak” kelimesinin tam karşılığının mevcut olması, muhtemelen insanların “ayak”ları hakkında konuşmak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Bunun için “ayak” kelimesinin kendiliğinden herhangi bir kapasiteye sahip olduğunu söylemek anlamsızdır. Aynı şekilde, tanrılara, ölümden sonra hayata ve benzer şeylere inanmak, toplumdaki belirli evrensel ihtiyaçlara ve isteklere cevaben doğal olarak ortaya çıkmış oldukları için evrensel olabilirler. Bu nedenle, tüm bu evrenseller aslında yetişkinler tarafından oluşturulan ve çocuklar tarafından öğrenilen kültürel birer icattır. İnsanlar, dini daha çok Roma tarihini veya basketbolun kurallarını öğrendikleri gibi öğrenirler. Dini inançların çoğu “öğrenilebilir” ve “hatırlanabilir” olmaları nedeniyle evrenselleşir. Örneğin; Hıristiyan inancına göre Tanrı, “beklenen” ve “dikkat çekici” kavramlarının mükemmel bir karışımıdır; dolayısıyla rahatlıkla insanların zihinlerine kazanabilmektedir. Bu bakış açısına göre din, insan beynine bulaşıp, onu manipüle eden kültürel bir parazittir.

Bloom'un eleştirdiği bir diğer yaklaşım ise Marks tarafından ortaya atılan, dinin insanları uyuşturmak için ortaya çıkarıldığına yönelik tezler içeren afyon teorisidir.

Bu teori, bir kişi olmanın zor olduğu fikriyle başlar. Her alanda kötülük vardır; sevdiğimiz herkes ölecek ve sonunda biz kendimiz de öleceğiz. Şanslı azınlık hariç, hayat gerçekten tiksindirici, kaba ve kısadır. Yaşamımızın bir anlamı varsa bile bu anlam oldukça zor anlaşılacaktır. Bu yüzden varoluşun acısını dindirmek için bir uyuşturucu olarak dini benimsemişizdir. İnsan kargaşayla baş edemez. Doğaüstü inançlar hayata bir anlam kazandırarak, bu karmaşa problemini çözer. Dinlere göre insanlar sadece birer varlık değildir; Tanrı tarafından sevgiyle üretilmişlerdir ve onun amaçlarına hizmet ederler. Dinler, dünyanın iyinin ödüllendirildiği, kötünün cezalandırıldığı adil bir yer olduğunu söylemektedir. Dinler aynı zamanda insanların ölüm korkularını da giderir, kaderin acımasızlığına insanları razı eder ve modern hayatın insana dayattığı acı ve mahrumiyetleri telafi ederler.

Naturalist bir gelişim psikoloğu olan Bloom'un, dini inançların kaynağına yönelik görüşlerini incelediğimiz bu çalışmada; onun, din olgusunu yadsınamaz bir gerçeklik olarak gördüğü sonucuna ulaştık. O, dinin insan hayatındaki öneminin farkında olduğunu gösterir bir tutum takınmakta ve birçok natüralistin aksine “non-overlapping magisteria” fikrine olumlu yaklaşmaktadır. İnsanın inanma hissiyatını doğuştan getirdiğini (fitrat), yapılan bilimsel çalışmalarla ortaya koyan Bloom, teizm tarafından da rahatlıkla kullanılabilir olan bu çalışmalardan, kendi görüşüne göre sonuçlar çıkarma çabasındadır. Ona göre; dini inanca yol açan belli bazı erken-ortaya çıkan bilişsel önyargılar vardır. Bunlar (önyargılar), beden-ruh düalizmini ile tasarım ve her şeyin bir amacı olduğu fikrini içerir. Bu önyargılar, tanrılara ve

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

ruhlara, ahirete, evrenin tanrısal yaratımına inanmayı doğal hale getirmektedirler. Bunlar, dinin içinden yetiştiği tohumlardır.

Bloom'u diğer natüralistlerden ayıran en büyük fark, insanın düalist bir doğada olduğunu ve yaratılışı kabul etmeye yatkın olarak dünyaya geldiğini kabul etmesidir. Bloom'a göre Tanrı'ya inanmak insanın iliklerine işlemiştir. Bu ayırma rağmen Bloom'un yine de bir natüralist gibi davranarak, doğaüstü kabul ettiği her şeyi doğal nedenlere bağlama çabasında olduğu, çalışmanın ulaştığı sonuçlardandır.

Esasen Bloom'un tek bir amacı olduğu yaptığı çalışmalarda görülmektedir. Onun amacı; son zamanlarda Richard Swinburne tarafından sıkı bir şekilde savunulan; Bilinç kanıtını ve tasarım delilini çürütmektir. Naturalist ve ateist bilim ve düşün adamlarınca dini inançların kaynağına yönelik ortaya atılmış görüşleri eleştirip, bunların hiçbirisinin inanma ihtiyacının nereden kaynaklandığına cevap vermediğini söyleyen Bloom, reddedemediği iki delilin (bilinç ve tasarım), doğal nedenlerle izah edilebileceğini ispatlayarak çürütmeyi hedeflemektedir.

Aslında kendisin de itiraf ettiği gibi natüralistler de natüralizmin verilerine güvenmekte, inanmakta ve doğruyu orada aramaktadır. Kendisinin yaptığı da budur. Tasarımın bir tasarımcı gerektirdiği gibi bir gerçeği bilimsel olarak ispatlayanların olduğunu bilmesine, insanın maddesel ve ruhsal şeyleri ayırt etmek için iki ayrı mekanizmaya sahip olduğunu kabul etmesine rağmen; bunları evrimsel bir rastlantı olarak izah etmesi de bu duruma verilebilecek en güzel örnektir.

Anahtar Kelimeler: Paul Bloom, Dinin Kaynağı, Evrimsel Rastlantı, Dualizm, Yaratılışçılık.

PAUL BLOOM AND THE EMERGENCE WITH AN EVOLUTIONARY ACCIDENT OF THE RELIGIOUS BELIEFS

STRUCTURED ABSTRACT

In our study, we are aiming to evaluate Paul Bloom, who recognizable in the international science world with the laboratory studies of morals and religious origin and his thesis "evolutionary accident", views about how the religious belief show up and introduce him to our scientific community. Although Paul Bloom has very challenging views about one of the most important topics of the religion philosophy which is God and God Beliefs, there is no study about his views in Turkish literature and its necessitate such studying.

It can be seen at all studies of Bloom who emphasis that phenomenon of religion identified with the human anduniversal truth. In Bloom's studies, he evaluate and criticize the views which were come up from scientists' views like Bloom. After his criticisms, he come up with the idea, which is also his thesis, "evolutionary accident" and draw up some arguments to support his claim.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

In this study, firstly we are going to give information about evolutionist-naturalist scientist's views about how the religious belief show up and Bloom's criticisms about these views, we will try to measure the Bloom's thesis and evaluate it. It's clear that there is quite a few views about religious origin and God's beliefs origin which come up from evolutionist-naturalist scientists. In this study, we are going to try only the views that criticized and discussed from Bloom's not to limits of the thesis.

Bloom's first views that he measured and criticized is religious beliefs occur through "natural selection" that was claimed according to theory. According to defender of that theory, adaptation generate and sustain the religious beliefs. Our tendency about believing supernatural being is directly product of selection. Probably that situation arise from a role of religious belief about shaping self-sacrificing notion and behavior. A belief about supernatural being probably cause people to be more moral therefore it make attractive for spouse or social partners.

The second views about religious origin that Paul Bloom measured is these religious are product of culture which learned by observations and transferred to other generations with regard to theory. According to that thesis, religious beliefs obtain by social learning individually and it couldn't degrade biology or evolutionary events. The reason for every language has an exact meaning of "foot" is probably rise from people's wish about talking their "foot". It is meaningless to say the word "foot" has itself any capacity. In the same way, believing gods or believing life after that or believing something like these might be universal because they generated in answer to specific needs and requirements in the society. For that reason, all these universal's actually is a cultural creation which is created by adults and learned by children. People learns religious like learning Rome history or learning basketball rules. Religious beliefs became a universal because most of them are "learnable" and "recollective". For example, according to Cristian Belief, god is excellent mixture of "expected" and "remarkable" of concepts therefore easily imprinted on people's mind. According to that perspective, religious is a cultural parasite that is infected people's mind and manipulate it.

Another approach that Bloom criticized is opium theory suggested by Marks and it included some thesis argued that religious are detected to stupefy people.

This theory start with an idea and say, it is hard to be one person. There is evil in all areas, all people we love will die and in the end we will die. Except minority, life is really disgusting, rude and short. Even if our life had a meaning it is hard to understand it. Therefore, we adopt religious to stop our existence pain. A person can not deal with a confusion. Supernatural religious solve that confusion by adding meaning in to life. According to religions, people are not just being, they are created by god with love and they serves god's purposes. Religions says, world is a fair place where good people will be rewarded and bad people will be punished. At the same time religions remove people's death fear, it persuade people to faith relentless and it compensate pains and deprivations that modern life impose on people.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

In that study we measure the views of naturalist development psychologist Bloom's about religious origin and we find out that he saw phenomenon of religion incontrovertible reality. He take an attitude that he aware of the importance of religions in human life and in contrast to many naturalist he approach "non-overlapping magisteria" thought positively. He proved by scientific works that human's belief feelings (**fitrat**) come with natural-born, which could be used by theism, Bloom tried to get results with regard to his views. According to him, there is some cognitive bias generated early that are leading to religious belief. These biases include that design and all things has a purpose with body-soul dualism. These biases naturalize gods, souls, beyond and universe's spiritual creation. These are the seed where religions are raised up.

The biggest difference that separate Bloom from other naturalist is, he accepted the idea that humans are in the dualist nature and they come to world prone to approve creation. According to Bloom, believing god penetrate to the marrow of the people. Even though this distinction, Bloom still act like naturalist and he tried to attach all supernatural things to the natural reasons and it is one of the result that we get from our study.

Primarily, we can see in Bloom's studies that he had one purpose. His purpose is that he confute the evidence of consciousness and evidence of design that strictly defended by Richard Swinburne lately. He criticized naturalist and atheist scientist views about religious origin and he said none of these answer where the believing needs come from and he aimed to confute two evidence, which are consciousness and design, he couldn't refused with natural reasons.

Actually, as he confessed naturalist trust and believe naturalism data and try to find out truth in there. And it is what he did. As design needs designer, as he knows a truth needs persons who proved it scientifically, although he approved human has two mechanism to separate mental and material things, it is best example for this situation can be given that he interpret these as an evolutionary accident.

Key Words: Paul Bloom, The Source of Religious, Evolutionary Accident, Dualism, Creationism

Giriş

Çalışmamızda, ahlakın ve dinin kaynağı ile ilgili laboratuvar çalışmalarıyla tanınan ve savunduğu; "evrimsel rastlantı" tezi ile uluslararası bilim camiasının dikkatlerini üzerine çeken Paul Bloom'un (<http://www.cbsnews.com/news/babies-help-unlock-the-origins-of-morality/>) dini inançların nasıl ortaya çıktığına dair görüşlerini değerlendirip, ülkemiz bilim camiasına tanıtmayı amaçlamaktayız. Din felsefesinin temel konularından olan Tanrı ve Tanrı inancının kaynağı ile ilgili oldukça iddialı görüşlere sahip olmasına rağmen, Paul Bloom'un bu görüşleri ile ilgili Türkçe yazında daha önce herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması böyle bir çalışmayı gerekli kılmıştır.

1963 yılında Kanada'nın Montreal şehrinde Yahudi bir ailenin çocuğu olarak doğan Paul Bloom, McGill Üniversitesi'nde lisans eğitimini, MIT'de de doktora çalışmalarını tamamlamıştır. Halen Yale Üniversitesi'nde Psikoloji Profesörü olan Bloom'un çalışmaları; Nature, Science gibi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

önemli bilimsel dergilerin yanı sıra New York Times ve Atlantic Monthly gibi popüler dergi ve gazetelerde yayınlanmıştır. Felsefe ve Psikoloji Derneği'nin eski başkanı, Behavioral and Brain Sciences dergisinin editörü ve "How Children Learn the Meanings of Words", "Descartes' Baby: How the Science of Child Development Explains What Makes us Human", "How Pleasure Works" gibi kitapların da yazarı olan Bloom, araştırmalarında; sanata, dine ve ahlaka özel olarak odaklanarak, yetişkinlerin ve çocukların fiziksel ve sosyal dünyayı nasıl anlamlandırdıkları üzerinde durmaktadır. Naturalist bir dünya görüşüne sahip olan Bloom'a bu araştırmaları birçok ödül kazandırmıştır (www.acikders.org.tr/course/view.php?id=120;oyc.yale.edu/psychology/psyc-110;pantheon.yale.edu/~pb85/Paul_Bloom.html; [en.wikipedia.org/wiki/Paul_Bloom_\(psychologist\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Bloom_(psychologist))). Bloom'un "How Pleasure Works" adlı eseri "Hazzın Bilimi" olarak Alfa Yayınları tarafından tercüme edilmiştir. Dilimize çevrilmiş başka bir çalışması yoktur.

Kendisi evrimci ve natüralist bir görüş benimseyen Bloom, çalışmalarında dini inançların nasıl ortaya çıktığına dair kendisi gibi düşünen bilim adamları tarafında ortaya atılan görüşleri değerlendirmekte ve eleştirmektedir. Yaptığı eleştirilerden sonra, kendisinin de savunduğu "evrimsel rastlantı" tezini izah etmekte ve savını destekleyecek argümanları sıralamaktadır.

Biz de bu çalışmada, öncelikle evrimci-natüralist bilim adamlarınca dini inançların kaynağı ile ilgili ortaya atılan görüşlere ve Bloom'un bu görüşlere yaptığı eleştirilere yer verdikten sonra, Bloom'un savunduğu tezi ele alıp değerlendirmeye çalışacağız. Evrimci-natüralist görüşe sahip bilim adamlarınca dini inançların ve Tanrı inancının kaynağı ile ilgili birçok görüş ortaya atıldığı malumdur. Biz çalışmamızda, makalenin sınırlarını aşmamak adına, sadece Bloom tarafından eleştirilen görüşleri, Paul Bloom'un ele aldığı kadarıyla, incelemeye çalışacağız.

1. Dini İnançların Kaynağı ile İlgili Tezler ve Bloom'un Eleştirileri

Bloom, dine inanma hissiyatının nereden geldiği ile ilgili teorileri sorgulamaya başlamadan önce; din olgusunun insanla özdeşleşmiş evrensel bir gerçeklik olduğu vurgusuna, konuyla ilgili bütün çalışmalarında, yer vermektedir. Ona göre yeryüzünde hiç ateist bir topluluk yoktur ve bilindiği kadarıyla tarihte de hiç olmamıştır. Günümüzde bazı Avrupa ülkeleri ateist topluluklar gibi değerlendiriliyor olmalarına rağmen, bu durumun tamamen kiliseye devamlı ilgili olduğu yapılan çalışmalarda ortaya konulmuş olup, en seküler ülkelerde bile bireylerin günde bir defa veya daha fazla dua ettikleri ve ölümden sonra bir hayatın var olması gibi doğaüstü kavramlara yüksek oranlarda inandıkları görülmektedir. Seküler toplumlar olarak tanımlanan bu yerler haricinde kalan dünyanın büyük bir kısmında ise (Amerika, Afrika ve Asya) insanların dini inançlarının getirisi olan ritüelleri ve düşünceleri günlük hayatlarının merkezine oturttukları görülebilmektedir. Buradan bakıldığında, Bloom'a göre; dinin biraz olsun katkısı olmadan, insanlığın varoluşunun veya hukuk, ahlaki değerler, savaş ve kültür gibi insanoğluna ait olan hiçbir öğenin tam olarak "anlam içermesi" imkânsızdır (Bloom, 2009, s.118; Bloom, 2005, s.105-106; Bloom, 2012b, s.180-181). Bu nedenle de, insanla ilgili bu kadar önemli bir gerçekliğin nasıl oluştuğuna yönelik birçok görüş ortaya atılmıştır.

a. Dini İnançların Doğal Seleksiyonla Ortaya Çıkması

Bloom'un ele alıp eleştirdiği ilk görüş; dini inanışların "doğal seçim" yoluyla oluştuğunu iddia eden teoridir. Bu teoriyi savunanlara göre; dini inançları var eden ve ayakta tutan adaptasyondur. Bizim doğaüstü varlıklara inanmaya yönelik eğilimimiz, doğrudan seleksiyonun bir ürünüdür. Muhtemelen bu durum, dini inanışların fedakarane düşünce ve davranışı şekillendirmedeki rolünden kaynaklanmaktadır (Bloom, 2012b, s.179; Bloom, 2007, s.150). Doğaüstü bir varlığa duyulan inanç, insanları muhtemelen daha ahlâklı ve dolayısıyla da eş veya sosyal partnerler olarak daha çekici kılmaktadır (Bloom, 2009, s.119).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

Yine bu görüşü savunanlara göre din, insanları bir araya getirme problemine getirilmiş bir çözümdür. Bireyin, kabilenin diğer üyeleriyle hoşgörü ve nezaketle bütünleşmesi, dini inanış ve uygulamaların işbirliği ve grup hissi aşılamalarıyla mümkündür (Bloom, 2012b, s.183). Böylece kabile birbirine kenetlenmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak da, muhtemelen toplumların dini inanca sahip kesimleri, inançsız kesimlerden daha uzun süre yaşamakta ve inançsız olan kesimleri sayıca bastırmaktadır; bu nedenle de inançlar, grup seçilimi yoluyla oluşmuştur (Bloom, 2009, s.119; Bloom, 2012b, s.185; Bloom, 2005, s.107). Bu perspektiften bakıldığında; ahirete ilişkin olan dâhil, belli bazı özel dini düşünceler kaçınılmaz bir şekilde gelişim boyunca ortaya çıkmış olmaktadır (Bloom, 2007, s.150). Burada güçlü olanın hayatta kalması felsefesinin, gen ya da birey düzeyinde değil de toplumsal grup düzeyinde ele alındığı görülmektedir. Bu iddiaya göre din gelişir ve yayılır, çünkü ona sahip olan gruplar, büyür ve ona sahip olmayan gruplara kıyasla daha uzun ömürlü olur (Bloom, 2005, s.107).

Bu teoriyi savunanlara göre din, aynı zamanda; grup üyelerinin evrimleşmiş davranışlarının ve düşüncelerinin bir kümelenmesidir ve özellikle grup içerisindeki bedavacılar sorununu çözmeye yardımcı olmaktadır. Bir toplumun en iyi şekilde işlerlik kazanabilmesi için; bütün grup üyeleri avcılık, çocuk bakımı ve savaş gibi belirli görevlerde iş birliği yapmalıdır. Ancak toplumdaki bireylerden bazıları, bu gibi görevlerde işbirliğinden kaçınarak, grubun sağladığı faydadan nemalanmak isteyebilir. Din, insanlara fedakârlık ve adalet duygularını aşıl原因arak bu soruna çözüm getirmektedir. Haidt'in dediği gibi; “Genel olarak konuşmak gerekirse, dinler bizim içimizdeki şempanzeyi bastırmak ve içindeki arıyı dışarı çıkarmak için çalışır” (Aktaran: Bloom, 2012b, s.186).

Bloom bu teoriyi eleştirirken dini inançların, insanların sahip olduğu diğer inançlardan farklı olarak “kafa karıştırıcı” olabildiği ön kabulüyle değerlendirmelerine başlamaktadır. Bütün insanlığın evrensel kabulleri olan diğer inançlara baktığımızda, bu inançların yaşadığımız dünyanın şartlarına uygun olduğu görülmektedir. Mesela; maddeler somuttur, desteği olmayan nesnelere yere düşer, insanların aklı vardır, iki kere iki dört eder. Bu inançlar, hayvanların doğru ve yararlı şeyleri seçebilme olgusuyla uyumlu olduğundan ‘doğal seleksiyon’ yoluyla oluştuğu söylenebilir (Bloom, 2009, s.118; Bloom, 2012b, s.182-183).

Dini inançlara gelince ise kafa karışıklığı başlamaktadır. Evrenin Tanrı tarafından yaratılmış olması, insanların ölümden sonra yeni bir hayata başlayacak olmaları, insanların yakarılarının Tanrı tarafından duyuluyor olması gibi inançların temellerini açıklamak oldukça zordur. Dinler, insanlığın “inanılmazlara inanmaya yönelik hayret verici kapasitesi”ni sergilemektedir (<http://www.positiveatheism.org/hist/quotes/mencken.htm>). Dinleri bu şekilde tanımlayan bir ateisttir. Ancak, Bloom, bu görüşün teistler tarafından da kabul edilmesi gereken bir gerçek olduğunu söyler. Çünkü bu inançlar; hiçbir anlamda fiziki dünyayla uyumlu değildir ve akıl almazdır. Ağaçlar veya kediler gibi basit varlıkları görebiliyorken, her şeye gücü yeten ve her şeyin sahibi olan Tanrı’yı göremeyiz (Bloom, 2009, s.118-119; Bloom, 2012b, s.183). Bu nedenle evrim açısından bakıldığında, böyle inançlara sahip olmanın üretken başarıyı nasıl arttıracığına cevap bulmak oldukça zordur. Bu nedenle dini inançların, biyolojik bir adaptasyon için muhtemel bir aday olduğunu söylemek oldukça zordur (Bloom, 2009, s.119).

Bu tür inanışların “doğal seleksiyon”la ortaya çıktığını söylemek, Darvinci bakış açısından uyumsuzdur. Dini inanışlar neticesinde ortaya çıkan ritüeller arasında bir kimsenin vücuduna zarar veren davranışlar, değerli varlıkların feda edilmesi, hayat boyu evlenmeme kararının alınması vb. bulunabilir. Bu tür aktivitelere katılma isteği duyan bir kimsenin, doğal seleksiyonun affetmeyen süzgeci tarafından elenmesi gerekir. Ancak bu gerçekleşmemekte, aksine her toplumda ve her zamanda kendini göstermektedir. Bunun niçin gerçekleşmediği sorusuna “doğal seleksiyon” savunucularının bir cevabı yoktur (Bloom, 2012b, s.183).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

Bu teori dini inançların kendisi hariç, din hakkında neredeyse her şeyi açıklamaktadır. Ritüeller ve kurbanlar insanları bir araya getirebilir. Bu inançlarla bir araya gelmiş ve kenetlenmiş olan gruplar, diğerlerine göre büyük bir avantaj yakalamış da olabilir. Ancak neden tanrılar, ruhlar, ahiret, mucizeler, evrenin ilahi yaratılması gibi inançlar ortaya çıkmıştır? Bu teorinin bu soruya da verebileceği net bir cevap yoktur (Bloom, 2005, s.107).

“Doğal seleksiyon” tezinin ortaya attığı; dinin bedavacılar için bir çözüm olduğu, insanları bir araya getiren bir mekanizma olduğu fikri evrim teorisiyle tutarlıdır. Fakat Tanrılara, ölüm sonrası yaşama, ruhlara, mucizelere vb. konulara inanma hissiyatı niçin evrimleşmiştir? Bu soruya; “ahlaki davranışların motive edilmesi için” gibi bir cevap verilebilir. Ancak bu cevap oldukça basit ve ucuzdur. Ahlaki davranışları ortaya çıkarmak için bu tür inançların evirildiğini söyleyenlere göre; insanlar, yüce bir yaratıcının huzurunda olduklarını düşündükleri zaman daha cömert, davranışları daha anlamlı ve diğer canlılara karşı daha nazik olmaktadır. Bu davranışların ortaya çıkabilmesi için böyle bir evrimleşme gereklidir. Fakat bu tezde şöyle bir problem vardır: insanlar hukuk normları karşısında veya davranışlarının belgeyle onurlandırıldığı durumlarda da gayet cömert, anlayışlı ve nazik olabilmektedir (Bloom, 2012b, s.194). Doğaüstü hiçbir öge barındırmayan laik ahlaki kurallar da aynı etkiyi yapıyorsa o halde evrim sürecinde doğaüstü varlıklara inanma nereden ortaya çıkmıştır?

Ayrıca günümüz insanın inandığı Tanrı ile avcı-toplayıcı insanların inandıkları Tanrı arasındaki fark da bu tezi çürütmektedir. Çünkü her şeyi gören, her şeye gücü yeten bir Tanrı günümüz insanın inandığı Tanrının vasıflarıdır. Geçmişte insanlar daha sınırlı bir Tanrı inancına sahipti. Yine günümüzdeki insanların bir kısmı da her şeye gücü yeten bir Tanrıya inanmamaktadır. Bunların içinde animist inançlara sahip olanlar ve birden çok tanrıya inananlar da vardır. Bu nedenlerden ötürü, doğaüstü inançların ahlaki davranışları ortaya çıkarmaya yönelik doğal seleksiyonun bir ürünü olarak görülmesi de pek muhtemel değildir (Bloom, 2012b, s.194).

O halde dini inançlar, doğal seleksiyonun getirisi olan bir adaptasyon değildir; renkli görme veya çocuklarımıza karşı hissettiğimiz sevgi gibi bir şey de değildir. Dini inançların, matematiği anlama kabiliyeti ya da video oyunları oynarken alınan zevk gibi, adaptasyon sonucu ortaya çıkmış olması pek muhtemel değildir. Dini inançlar ancak; önceden var olan adaptasyonlara ait bir yan-ürün olabilir (Bloom, 2009, s.119).

b. Dini İnançların Kültür Ürünü Olması

Bloom'un dini inanışların kaynağı ile ilgili olarak ele aldığı ikinci görüş; bu inanışların kültür ürünü olduğu ve gözlemlenip, diğer kuşaklara aktarıldığı yönündeki tezdur. Bu teze göre; dini inançlar, bireyler tarafından sosyal öğrenme yoluyla edinilmiştir ve biyoloji veya evrim ile ilişkili olgulara indirgenemez. Bütün dillerde “ayak” kelimesinin tam karşılığının mevcut olması, muhtemelen insanların “ayak”ları hakkında konuşmak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Bunun için “ayak” kelimesinin kendiliğinden herhangi bir kapasiteye sahip olduğunu söylemek anlamsızdır. Aynı şekilde, tanrılara, ölümden sonra hayata ve benzer şeylere inanmak, toplumlardaki belirli evrensel ihtiyaçlara ve isteklere cevaben doğal olarak ortaya çıkmış oldukları için evrensel olabilirler. Bu nedenle, tüm bu evrenseller aslında yetişkinler tarafından oluşturulan ve çocuklar tarafından öğrenilen kültürel birer icattır (Bloom, 2007, s.148-149; Bloom, 2009, s.120). İnsanlar, dini daha çok Roma tarihini veya basketbolun kurallarını öğrendikleri gibi öğrenirler. Dini inançların çoğu “öğrenilebilir” ve “hatırlanabilir” olmaları nedeniyle evrenselleşir. Örneğin; Hıristiyan inancına göre Tanrı, “beklenen” ve “dikkat çekici” kavramlarının mükemmel bir karışımıdır; dolayısıyla rahatlıkla insanların zihinlerine kazanabilmektedir. Bu bakış açısına göre din, insan beynine bulaşıp, onu manipüle eden kültürel bir parazittir (Bloom, 2009, s.119; Bloom, 2007, s.148-149).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

Bloom, bu görüşü sosyal bilimlerde baskın gelen görüş olarak görmekte, fakat eleştirmektedir. Kültür, bu konuda bir miktar rol oynasa da, dinin evrenselleri doğuştan gelen köklere sahiptir. Bloom, bu görüşün doğüstü inançların nereden geldiği konusunu yanlış açıkladığını düşünmektedir. İnsanların sahip oldukları inançların çoğu şüphesiz ki dini öğretilerden gelmekte ve kültürel aktarım yoluyla öğrenilmektedir. Hiç kimse insanların ilk yurdunun cennet olduğu, ruhun gebe kalma anında bedene girdiği, cennet veya cehennem, şehitlerin ahiret hayatında bakirelerle ödüllendirileceği fikriyle doğmamaktadır. Bu fikirler öğrenilmektedir. Ancak bu inançlar, dinin evrenselleri değildir. Çünkü bu inançlara sahip olmayan dinler de vardır. Dinin evrenselleri diyebileceğimiz, bütün dinlerde ortak olan inançlar ise, Bloom'a göre, öğrenilmemektedir. Neredeyse bütün dinlerde ortak olarak var olan; Tanrı, hayaletler, melekler, ata ruhları ve benzeri fiziki forma sahip olmayan, ruhsal/zihinsel doğüstü varlıklara (Bloom, 2004), ahirete ve yüzünde var olan her şeyin belli bir amaç için tasarlandığına inanç (Bloom, 2007, s.148) dinin evrenselleri olarak tanımlanabilir. Bu inançlara inanmayı kolaylaştıran altyapıyı insan doğuştan beraberinde getirmektedir ve bunlar bizim zihin sistemimizin rastlantısal yan ürünleri olarak ortaya çıkmıştır. Bunlar insan doğasının bir parçasıdır (Bloom, 2007, s.148-151; Bloom, 2009, s.119-120; Bloom, 2005, s.112; Bloom, 2004).

c. Dini inançların İnsanları Uyuşturan Afyon Olarak Görülmesi

Bloom'un eleştirdiği bir diğer yaklaşım ise Marks tarafından ortaya atılan, dinin insanları uyuşturmaya için ortaya çıkarıldığına yönelik tezler içeren afyon teorisidir.

Bu teori, bir kişi olmanın zor olduğu fikriyle başlar. Her alanda kötülük vardır; sevdiğimiz herkes ölecek ve sonunda biz kendimiz de öleceğiz. Şanslı azınlık hariç, hayat gerçekten tiksindirici, kaba ve kısıdır. Yaşamımızın bir anlamı varsa bile bu anlam oldukça zor anlaşılacaktır. Bu yüzden varoluşun acısını dindirmek için bir uyuşturucu olarak dini benimsemişizdir. İnsan kargaşayla baş edemez. Doğüstü inançlar hayata bir anlam kazandırarak, bu karmaşa problemini çözer. Dinlere göre insanlar sadece birer varlık değildir; Tanrı tarafından sevgiyle üretilmişlerdir ve onun amaçlarına hizmet ederler. Dinler, dünyanın iyinin ödüllendirildiği, kötünün cezalandırıldığı adil bir yer olduğunu söylemektedir. Dinler aynı zamanda insanların ölüm korkularını da giderir, kaderin acımasızlığına insanları razı eder ve modern hayatın insana dayattığı acı ve mahrumiyetleri telafi ederler (Bloom, 2005, s.106-107).

Bloom'a göre; bu teori tek Tanrılı dinlere tam olarak uymaktadır. Fakat ya her şeyi bilen ve adil olan bir Tanrıya inanmayan insanlar ne olacak? Bu insanlar dünyadaki inançlı insanların büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Her toplum ruhsal varlıklara inanmaktadır, fakat bu ruhsal varlıkların çoğu ahmak ve kötü niyetlidir. Dinlerin çoğu metafizik ve teolojik sorunlarla hiç uğraşmamaktadır. Bu dinlerde tanrılar ve ata ruhları gibi ruhsal varlıklar; ölümlerin ne yapılacağı ve yemeklerin nasıl hazırlanacağı gibi sıradan problemlerle başa çıkarken yardım almak için kullanılır. Yani bu inanç biçimlerinde dinler her şeyi açıklamaz. Cennet, adalet ya da kurtuluş güvencesine bu gibi dinlerde mevcut değildir. Bu yüzden, afyon teorisi; dini inançların nasıl ortaya çıktığına dair yetersiz bir açıklamadır (Bloom, 2005, s.107).

d. Dini İnançların Korku ve Merakla Karışık Saygı Duygusundan Kaynaklanması

Bloom'un dini inanışların kaynağına yönelik olarak değerlendirmeye aldığı son teori ise; korku ve merakla karışık saygı duygusunun dini inanışlara kaynaklık ettiğine dair Dacher Keltner tarafından ortaya atılmış olan görüştür. Bu görüşe göre; aşkın olana dair deneyim, pek anlaşılmayan bir duygu olan; korku ve merakla karışık saygı duygusuyla ilişkili olabilir. Bu duyguyu ortaya çıkaran birçok neden vardır. Keltner, bu nedenlerden birinin kutsal olanla karşılaşma olduğunu belirtir. Aziz Paul'un Şam'a giderken yaşadığı dini tecrübe ile din

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

değiştirmesi herkes tarafından bilinmektedir. Hinduizm'in kutsal kitabı Bhagavad Gita'da anlatılan, Arjuna'nın Krişna'dan her şeyi görebilmek için istediği gözle ilgili hikâyede, Arjuna'nın tanrıları ve sonsuz uzayı gördükten sonra "Bunlar önceden görmediğim şeyler ve mest oldum; ancak, korku ve titreme aklımı karıştırıyor." demesi; yine korku ve merakla karışık saygının bir göstergesidir (Bloom, 2012a, s.238-239).

Keltner, Kaliforniya Üniversitesi lisans öğrencileri ile yaptığı bir ankette; onlardan, korku ve merakla karışık saygı deneyimlerinden bahsetmelerini istemiştir. Öğrenciler deneyim olarak; Dünya Beyzbol Serisi müsabakalarında Red Sox galip geldiğinde, son cinsellik deneyimlerinde, bir konser esnasında sahnenin önünde oluşuveren dans pistinde yukarı fırlatıldıklarında ya da LSD alıp uçtuklarında kendilerini nasıl hissettiklerini anlatmışlardır. Bu deneyimlerin ortak yanı; insanların sonsuz olarak kabul ettikleri durumların üstesinden gelmek için sergilediği uyuma özelliklerini ortaya çıkarmasıdır. Korku ve merakla karışık saygı duygusu ortaya çıktığında; insan kendisini küçülmüş hissetmekte, diz çökmek ya da secde etmek gibi hareketlerle belirli fiziksel yanıtlar vermektedir (Bloom, 2012a, s.239).

Tezin savunucusu Keltner, korku ve merakla karışık saygının toplumsal bir duygu olduğunu ve "kolektife yönelik bir hürmet hissine" tekabül ettiğini iddia eder. Bu duyguyu ortaya çıkaran asıl unsur; topluluğu birleştiren güçlü insanlardır ve bu duyguyla diğer insanlar kendilerini küçük görüp, topluluğun liderine boyun eğler. Bu açıdan bakıldığında bu duygu; içinde bulunulan topluluğa karşı sadakat, topluluk dışındakilere karşı beslenen korku ve nefret gibi toplumsal duygulara benzer. Bu nedenle, korku ve merakla karışık saygı toplumsal bir adaptasyondur (Bloom, 2012a, s.239-240).

Bloom'a göre bu tez ilginçtir ancak eksiklerle doludur. Örneğin bu duygunun, sanat eserlerine bakarken ya da asit olarak kafayı bulurken, yani topluluğu bir arada tutmakla alakası olmayan deneyimleri yaşarken, neden ortaya çıktığı belli değildir. Yine insanların güçlü liderlerin istediği her şeyi yapabilecekleri bir duyguyu neden geliştirmiş olabileceklerine bu tezin vereceği bir cevap yoktur. Güçlü liderler aziz değildir. İnsanlardan istedikleri şeyler her zaman topluluğun yararı için değildir, çoğu zaman onlara kayıtsız şartsız itaat ederek hizmet etmeleridir. Bu liderler, insanlardan değer verdikleri her şeyi isteyebilirler. İnsanlar her şeylerini böyle bir lidere verebilmelerine neden olacak bir duyguyu nasıl geliştirmiş olabilirler? Böyle bir lidere tapan bir insanın, liderin istediklerini yapmayanlara göre daha başarılı genlere sahip olmasının, evrim açısından, mantıklı bir açıklaması yoktur (Bloom, 2012a, s.240).

Tezin savunucusu Keltner, korku ve merakla karışık saygı duygusunu; "insanları dönüştüren, anlamlı bir hayat sürdürmeleri ve daha büyük bir iyiliğe hizmet etmeleri için insanlara enerji veren" bir duygu olarak tanımlamaktadır. Ancak Bloom, bu duygunun olmamasının dünyayı daha yaşanılır bir yer yapacağını düşünmektedir. Bloom'a göre; bu duyguyu hissetmeden, onlara hayranlık duymadan, liderlerin hedeflerini ve yapıp ettiklerini değerlendirmek insanlığın daha iyi bir noktaya gelmesini sağlar. İnsanların hissettikleri bu duyguyu hak eden Gandhi ve Dalai Lama gibi liderler olsa da; Hitler ve Stalin ile sayısız değersiz diktatörler, çok-eşli dini fanatikler, Makyavelci yaltakçılar da bulunmaktadır (Bloom, 2012a, s.241).

2. Paul Bloom'un Savunduğu Tez: Rastlantısal Bir Yan Ürün Olarak Dini İnançlar

Paul Bloom'un ortaya attığı teze geçmeden önce, onun insanlardaki din algısını nasıl değerlendirdiğini ele almamız konuyu daha anlaşılır hale getirecektir.

Bloom, dini inanç ve ibadetleri, tüm dünyada insanla özdeşleşmiş evrensel kavramlar olarak görmekte, daha önce de bahsettiğimiz gibi, yeryüzünde günümüzde ve tarihte hiç ateist bir topluluğun olmadığına vurgu yapmaktadır (Bloom, 2009, s.118). Çoğu insan kendisini bir dine ait

olarak görmektedir. İnsanların büyük çoğunluğu, sünnet olmak, ibadethaneye gitmek ve beslenmeyle ilgili sınırlamalara uymak gibi çeşitli dini pratikleri uygulamakta, Tanrıya inanmak veya ölüm sonrası yaşam gibi inanışları kabul etmektedir. Dini aktiviteler günlük yaşamdan alınan zevkin temel kaynağıdır (Bloom, 2010; Bloom, 2012b, s.180-181). Din, ona inanan veya inanmayan, birçok insanın yaşamıyla ilişkilidir. Günümüzün; eşcinsel evliliği, kürtaj, ölüm cezası, kök hücre araştırmaları, okullarda evrim teorisinin öğretilmesi gibi önemli sosyal ve politik tartışmaları insanların dinle ilgili görüşlerinden etkilenmektedir (Bloom, 2012b, s.181). Din olmaksızın; kanunlar, ahlak, savaş ve kültür gibi birçok insan varlığının tam olarak “anlam içermesi” imkânsızdır (Bloom, 2009, s.118; Bloom, 2012b, s.181).

Dinler, bir takım etik prensiplerden ve kutsal olanla ilgili belirsiz hislerden çok daha fazlasını içermektedir. Edward Tylor tarafından yapılan dinin en dar tanımı; (“doğaüstüne, ruhsal varlıklara inanmaktır”) aslında çok şey söylemektedir. Evrenin yaratılışı, dünyanın sonu, ruhların akibeti ile ilgili ortaya çıkan görüşler, milyarlarca insanın onu anladığı ve uyguladığı şekilde dini tanımlar. Birçok din olmasına rağmen, aslında inanılan doğaüstü şeyler neredeyse birbirinin aynıdır (Bloom, 2005, s.105; Bloom, 2007, s.148). Neredeyse bütün dinlerde; hayaletler, melekler, ata ruhları ve benzeri doğaüstü varlıklara atıf vardır. Bu varlıklar fiziki forma sahip değildir, zihinsel/ruhsal bir yaşama sahiptirler (Bloom, 2004). Yine çoğunda bir ahiret inancı ve yeryüzünde var olan her şeyin belli bir amaç için yaratıldığı inancı bulunmaktadır (Bloom, 2007, s.148).

Günümüzde en seküler toplumlar olarak kabul edilen Batı Avrupa ülkelerinde bile, dua etmek gibi manevi eylemler için bir araya gelen, ölümden sonra hayat gibi çeşitli doğaüstü kavramlara inanan inançlı insanlar oldukça fazladır. Dünyanın Batı Avrupa haricindeki kısımlarında ise, insanların dini inançlarının getirdiği ritüelleri ve düşünceleri günlük hayatlarının merkezine oturttukları görülmektedir (Bloom, 2009, s.118; Bloom, 2012b, s.180-181).

İnsanların inançları ile ilgili olarak yapılan araştırmalar ilginç sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Örneğin Amerika’da; hemen hemen herkes (bir anket göre % 96) Tanrıya, nüfusun yarısından fazlası ise mucize, şeytan ve melek gibi doğaüstü şeylere inanmaktadır. Yine Amerikalıların çoğunun öldükten sonra akrabalarıyla bir araya gelecekleri ve Tanrıyla karşılaşacakları bir ahiret inancına sahip oldukları görülmüştür (Bloom, 2005, s.105-106; Bloom, 2012b, s.181).

Bu durum aslında Amerikalılara has bir durum değildir. Yani Amerikalılar dindar, Avrupalılar ise sekülerdir gibi bir sonuca ulaşmak yanlış olacaktır. Çünkü, yine yapılan araştırmalara göre, Avrupalıların seküler olarak kabul edilmelerinin nedeni aslında kiliseye devam etmemeleriyle ilgilidir ve Avrupa’da kiliseye devam Amerika’dan çok düşüktür. Avrupa ülkelerinde yapılan anketlerin çoğu, kiliseye devam etmiyor bile olsalar, burada yaşayanların çok büyük bir kısmının inanan kişiler olduğunu göstermektedir. Örneğin en fazla ateist nüfusa sahip ülkelerden biri olarak bilinen İzlanda’ya bakılacak olursa, kiliseye gitme oranı çok düşük olmasına rağmen, beş İzlandalıdan dördü dua ettiğini ve yine aynı oranlarda katılımcı ahirete inandığını söylemektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere kiliseye devam, dini inançların varlığını sorgulamada yetersiz bir veridir. Bazı araştırmacılar, kiliseye devam oranının Avrupa’da düşük olmasını, Avrupa’daki kiliselerin Amerika’dakilerin aksine devlet kontrolünde olmasına bağlamaktadır. Avrupa’da Kilise de diğer devlet kurumları gibi verimsizleşmekte ve insanların ilgisini çekmemektedir (Bloom, 2005, s.106).

Bilim adamlarının diğer insanlara nazaran dini inançlara mesafeli durdukları ve bilim adamları arasında Tanrıya inanma oranının düşük olduğu gibi bir kanı olsa da, 1996’da yapılan bir araştırma, bilim adamları arasında da dini inançların hiç de azımsanmayacak ölçüde kabul gördüğünü göstermektedir. İncil’in tarif ettiği bir Tanrı inancının sorgulandığı bu araştırmada bilim adamlarının %40’ının böyle bir Tanrı’ya inandıkları görülmüştür (Bloom, 2005, s.106; Bloom, 2012b, s.180-181).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

Bloom'a göre; aslında bu veriler, doğaüstü inançları kültürel çağ dışılık olarak görenler için bir utanç kaynağı olmalı ve bu inançlara sahip olanları küçümsemek yerine, inançların kaynağı; evrimsel biyoloji, bilişsel nörobilim ve gelişim psikolojisi araştırmaları ile açıklanmalıdır (Bloom, 2005, s.106).

Bloom, “insanlar neden inanmaktadır?” sorusuna; insanlar yaşadıkları hayatta rastlantıya yer vermek istemezler ve dünyada bir tasarım ve düzen görme eğilimindedirler şeklinde cevap verilebileceğini söyler. Bazen gerçekten işlevsel tasarımın ve rastgele olmamanın işaretleri vardır. İnsanlar, gözün ustalıklı görmek için yapılmış olduğunu veya yaprak böceğinin yaprağa çok fazla benzer bir şekilde renklendirilmiş olduğunu gördüklerinde; burada bir tasarımın var olduğunu düşünerek mantıklı bir sonuca varmaktadırlar (Bloom, 2009, s.121; Bloom, 2005, s.111).

Bloom'a göre, Darwin'e kadar tasarımın bir tasarımcı gerektirdiği inancı hâkim olsa da, Darwin'le beraber bu düşünce; insanların ilahi bir tasarımcı varsaymadan da tasarımları açıklayabileceği şeklinde değişmeye başlamıştır. Darwin'in doğal seleksiyon fikri; Galapagos ispinozlarının gaga büyüklüklerinin evriminden, aşıllara direnç gösteren virüslerle yapılan mücadeleye kadar birçok alanda kendini göstermekte ve insanlar tarafından gözlemlenebilmektedir. Bloom, doğal seleksiyonu; insan varlığının entelektüel olarak tatmin edici ve deneysel olarak desteklenebilen bir açıklaması olarak görmektedir. Ancak, ona göre, neredeyse hiç kimse buna inanmamaktadır (Bloom, 2009, s.121; Bloom, 2005, s.111).

“Yaratılışçılık” özellikle Amerika'da son derece popülerdir. 2007'de Newsweek tarafından yapılan bir ankette; Amerikalıların yarısının evrime hiçbir şekilde inanmadıkları, Tanrı'nın insanları şu an oldukları gibi yarattığına inandıkları ortaya çıkmıştır. Diğer yarısının büyük bir çoğunluğu ise; evrimin Tanrı tarafından gerçekleştirildiğine inanmaktadır (Bloom, 2009, s.121). Üniversite öğrencileri ile yapılan bir başka ankette, öğrencilerin üçte birinden fazlasının ilk insanın cennette ortaya çıktığına inandıkları görülmüştür. Aynı çalışmada, Darvini evrimi onayladığını iddia edenlerin bile çoğunun, doğal seçilimi; türleri mükemmelliğe doğru götüren gizemli bir güç olarak kabul ettikleri ortaya çıkmıştır (Bloom, 2005, s.111; Bloom, 2009, s.121).

O halde sorulması gereken soru şudur; Darwin'in sorunu nedir? Bloom, Darwin'in sorununu fikirlerinin insanların sahip olduğu dini inançlarla uyum sağlamamasına bağlamaktadır. Üç büyük dine göre Tanrı, dünyayı iradesiyle altı günde yaratmıştır. Burada rastlantısal çeşitlenmeye ve farklı üreme yapabilme başarısına, kendi kendiliğe yer yoktur. Doğal seleksiyonun problemi; sezgisel olarak kavranamıyor oluşundadır. Nasıl ki kuantum fiziği entelektüel olarak kavranabilmesine rağmen, insanlara asla doğru gelmemekteyse; doğal seleksiyon da gözlemlenebiliyor olmasına rağmen doğru gelmemektedir. Çünkü insanlar, karmaşık bir yapı gördüklerinde; bu yapının bir amacı olduğuna inanmaktadır. İnsanın sosyal zekâsı onu başka bir şekilde anlamayı zorlaştırmaktadır. İnsanlar, fiziksel dünyayı sosyal anlama biçimleriyle anlamaya çalıştıkları için bu durumun bir şey ifade etmesi başka türlü yollarla oldukça zor görünmektedir. Kısaca; kalbimizin sesi, tasarım için bir tasarımcıyı gerekli kılmakta, her şeyin bir amaç için var olduğunu söylemektedir (Bloom, 2005, s.111-112; Bloom, 2009, s.121).

Doğaüstü şeylere olan inancın nasıl ortaya çıktığı ile ilgili çocuklar üzerinde yapılan araştırmalar, dini inançlara kaynaklık eden; doğaüstü şeylere olan inancın nasıl oluştuğunu açıklayabilecek birbiriyle alakalı iki gerçeği ortaya çıkarmıştır: Birincisi; insan doğaüstü olaylara inanmaya yatkın olarak dünyaya gelmektedir. İkincisi ise; bu yatkınlık, ters giden bilişsel işlevlerin rastlantısal bir yan ürünüdür (Bloom, 2005, s.105).

Dini inançların kaynağına yönelik olarak daha önce ortaya atılmış olan tezleri değerlendirip, eleştiren Paul Bloom, dini inançların evrim sürecinin rastlantı sonucu ortaya çıkmış

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

bir yan ürünü olduğunu savunmaktadır. Bloom'un görüşlerinin daha net anlaşılması için, rastlantısal yan üründen ne anladığı belirlemek gerekmektedir.

Öncelikle Bloom'a göre dinin evrenselleri olarak kabul edilebilecek inançlar evrimsel bir rastlantının yan ürünü olarak değerlendirilir. Yoksa ilk insanın Âdem olduğu, insanların cennete veya cehenneme gideceği gibi inançlar; kültürel aktarımla öğrenilmektedir. Dinin evrenselleri ise, neredeyse her dinde var olan; Tanrı, melek, şeytan gibi fiziki forma sahip olamayan ruhsal varlıklar ile ahiret yaşamına, evrendeki her şeyin bir amaç için var olduğuna ve evrende bir tasarımın bulunduğuna inanmaktır (Bloom, 2007, s.148; Bloom, 2009, s.120; Bloom ve Weisberg, 2007).

Peki, rastlantısal yan üründen ne anlamalıyız? İnsanların yaptıkları aktivitelerin birçoğu doğal seleksiyonun mecbur kıldığı yeme, içme, cinsellik, çocuk bakımı, sosyal ilişkiler kurma gibi davranışlarla bir anlamda ilişkilidir. Bu davranışların altında yatan psikolojik mekanizmalar adaptasyonlar olarak görülebilir. Ancak, müzik ve sanat yapma veya bunlardan zevk alma gibi doğal seleksiyonla açıklanamayan birçok aktivite bulunur; bunlar çoğunlukla adaptasyonların yan ürünü olarak anlaşılır (Bloom, 2012b, s.183; Bloom, 2010). Din de; bir amaca hizmet etmek için değil, rastlantı sonucu yan ürün olarak ortaya çıkmıştır. Evrimci bir gözle baktığımızda, hayattaki iyi şeylerin birçoğunun aslında rastlantısal olduğunu görebiliriz. Mesela; insanların hiç görmedikleri uzak ülkelerdeki hiç tanımadıkları, belkide asla tanıyamayacakları, yabancılara yardım etmek adına enerjilerini, paralarını, zamanlarını bazen de kanlarını feda ettikleri görülmektedir. Evrimin bakış açısıyla bu duruma bakıldığında, kişinin genlerine bunun hiçbir faydası yoktur. Hatta kaynak israfı ve intihardır. Böyle bir özelliğin evrimleşmiş olması düşünülemez. Bu özellikleri taşıyanların, doğal seleksiyona göre yok olması gerekir. Ancak durum öyle değildir. Her toplumda bu özellikleri taşıyan insanlar vardır. Peki, bu özellikler nasıl evrimleşmiştir? Bu durum, Bloom'a göre, aslında hiç de anlaşılacak gibi değildir. Çünkü uzak yerlerdeki tanınmayan kişiler için kendinden bir şeyleri feda etme özelliği, büyük ihtimalle, soyut muhakeme ve empati gibi diğer uyarlanabilir özelliklerin bir yan ürünüdür. Aynı şekilde sanatsal bir tablodan veya filmde insanların keyif alması da adaptasyon açısından bir avantaj ortaya koymamaktadır. Bunlardan keyif alma hissi de bir yan üründür. Üç boyutlu resimlere tepki vermek üzere evrimleşmiş olan insan beyni, bir yan ürün olarak, iki boyutlu resimlere de tepki vermektedir (Bloom, 2005, s.106-107).

Dinin evrenselleri olarak nitelenen inançlar da bu şekilde açıklanabilir. İnsan düşüncesinde doğuştan bulunan bedensel olanla ruhsal olan arasındaki ayrımın bir yan ürünü olarak dini inançlar ortaya çıkmıştır (Bloom, 2005, s.107). Aslında doğal seleksiyonun asıl hedefi inançları ortaya çıkarmak değildir, dini inançlar adaptasyonla oluşmuş olan ruhsal-bedensel varlık ayrımının yan ürünü olarak rastlantı sonucu ortaya çıkmıştır (Bloom, 2009, s.126). Ruhsal-bedensel varlık ayrımı ise; fiziksel ve sosyal dünyayı anlayabilmek için evrimleşen bilişsel sistemlerdir. Sosyal dünyayı anlayabilmek için evrimleşen zihnimiz, uyarıldığı her anda başka insanlar veya insan dışı varlıklar aramaktadır. Bu da insanların gerçekte olmayan varlıkların var olduklarını düşünmesine neden olmaktadır. Yani normalde sosyal hayatın anlamlı hale gelebilmesi için, çevresinde kendisi gibi bir canlı aramaya adapte olmuş insan zihni, bir yan ürün ortaya çıkararak olmayan varlıkların varlığını kabul etmeye başlar (Bloom, 2005, s.107-108). Bloom'a göre; dini inanışların sosyal bilincin bir yan ürünü olduğu tezi, otistikler üzerinde yapılan çalışmalarla doğrulanmıştır. Fiziksel dünyayı anlamlandırmada problem yaşamayan otistiklerin sosyal bilinçleri hiç gelişmemiştir. Bu nedenle otistikler, Tanrı gibi doğüstü varlıklara inanmaya daha kapalıdır (Bloom, 2012b, s.185; Bloom, 2005, s.108). Bu da bize; sosyal bilincin gelişerek yan ürün ortaya koymasının, dini inançlara kaynaklık ettiğini göstermektedir.

İnsanların bedensel-ruhsal varlık ayrımına sahip olarak dünyaya geldiklerini kabul etmesi Bloom'un tezinin ilk basamağıdır. İkinci basamak ise; insanların meydana gelen veya gelmiş olan

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

her şeyde bir düzen/tasarım görmeye yatkın olmalarıdır. Bu basamaklar, tez ortaya konurken, Bloom tarafından şu şekilde izah edilmektedir:

a. İnsanların Dualist Bir Anlayışla Dünyaya Gelmiş Olmaları

Yukarıda da bahsedildiği üzere, Bloom'a göre, bedensel-ruhsal varlık ayırımı insan düşüncesinde var olan bir gerçekliktir. Bedensel varlıklar, fizik yasalarına tabiidir. Taşların, ağaçların veya diğer bedensel varlıkların fizik yasalarına aykırı hareket etmeleri söz konusu değildir. Taşı atarsanız düşer, bir yere bıraktığınız dal parçası kendiliğinden gözden kaybolmaz. Ektiğiniz bir ağaç uçamaz. Ancak, insan gibi ruhsal yönü de olan varlıklar; inançlara, niyetlere, hedeflere ve arzulara sahiptirler. Beklenmedik hareketler yapabilirler. Bu iki varlık arasında ahlaki açıdan da farklılık vardır. Bedensel varlıklar iyi veya kötü olamazken, ruhsal yönü de olan insan iyi ve kötü olabilir (Bloom, 2005, s.107; Bloom, 2012b, s.185).

Bloom, bu varlık ayırımına insanın nasıl ulaştığına cevap aramaktadır. Acaba bu anlayış öğrenilmekte midir? Yoksa insan bu ayırımı doğuştan mı sahiptir? Bu anlayışta, iki varlık grubu arasındaki fark nereden gelmektedir? Bloom, bu sorulara cevap bulabilmek için bebekler üzerinde araştırmalar yapmak gerektiğini salık verir ve kendisinin de dâhil olduğu bazı psikologların yaptıkları araştırmaları tezini desteklemek için kullanır. Araştırmalarda bebeklerin tercih edilme nedeni, öğrenme ile doğuştan gelme arasındaki ayırımı tespit edebilmektir.

Bebekler üzerinde yapılan bu araştırmalarda, altı aylık bebeklerin bile, bedensel varlıklardan fizik kurallarına uymalarını bekledikleri sonucu çıkmıştır. Mesela masanın üzerine koyulan bir obje, masa kaldırılmasına rağmen gizli bir tel yardımıyla yere düşmeden duruyorsa, yani yerçekimine muhalefet ediyorsa, bu durum bebekleri şaşırtmaktadır. Çünkü altı aylık bebek, o objenin yer çekimine uyarak yere düşmesi gerektiğini düşünmektedir (Bloom, 2005, s.108; Bloom, 2012b, s.185).

Yine bebeklerde var olan bedensel varlık anlayışı, onların basit matematik işlemleri yapmalarını sağlamaktadır. Yapılan araştırmalarda bebeklere önce bir nesne gösterilip perdenin arkasına bırakılmış, daha sonra ikinci bir nesne gösterilip o da perde arkasına bırakılmıştır. Perde kaldırıldığında bir veya üç nesne olması durumunda bebeklerin bu duruma çok şaşırdıkları gözlemlenmiştir. Makaklar, tamarinler ve köpekler üzerinde yapılan araştırmalar, onlarda da bu sayısal zekânın var olduğunu göstermektedir. Ve bu zekâ anlaşılacağı üzere doğuştan gelmektedir. Bu araştırmadan aynı zamanda bebeklerde nesne devamlılığının olduğu, bebeklerin gizlenmiş bile olsa nesnenin aslında kaybolmadığı inancına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Buraya kadar izah edilen araştırmalar, bebeklerin bedensel varlıkları algılama kapasitelerinin doğuştan geldiğini ispat etmektedir (Bloom, 2005, s.108; Bloom, 2012b, s.185).

Bebekler ruhsal varlıklarla ilgili sosyal dünyayı algımlarken de doğuştan gelen kapasitelerini kullanmaktadır. Mesela yeni doğan bebekler üzerinde yapılan araştırmalarda, bebeklerin başka varlıklardan ziyade insan yüzlerine bakmayı tercih ettikleri görülmüştür. Yine en hoşlarına giden sesin, insan sesi olduğu da yapılan araştırmalarda ortaya çıkmış bir sonuçtur. Öfke, korku ve mutluluk gibi bedensel varlık dünyasına ait olmayan duyguları hızlı bir şekilde ayırt ettikleri ve bunlara uygun tepkiler verdikleri tespit edilmiştir. Henüz bir yaşına bile girmeden, bebekler, yetişkinlerin nereye baktığını tespit edebilmekte, onların duygularını anlayabilmektedir. Örneğin; tehlikeli olabilecek bir yere doğru yönelen bir bebek, bu tavrının yetişkin tarafından kızgınlıkla karşılandığını fark edip, yöneldiği yerden uzak durmaktadır (Bloom, 2005, s.108; Bloom, 2012b, s.185).

Bazı bilim adamları, bebeklerin sosyal zekâlarıyla ortaya koydukları bu davranışları bir takım ilkel tepkiler olarak görseler de Bloom, bir grup arkadaşıyla yaptığı bir araştırmanın bunu yanlışladığını, bu davranışların basit tepkiler değil, zekâ sonucu ortaya konulmuş davranışlar

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

olduğunu söylemektedir. Bahsedilen araştırmada bebeklerin bir filmde bir bireye yardım eden ve zarar veren farklı karakterler gördüklerinde; bireyin yardım edene yaklaşmasını, zarar verenden ise kaçınmasını bekledikleri sonucu çıkmıştır (Bloom, 2005, s.108; Bloom, 2012b, s.185).

Bedensel varlıkları anlamlandıran fiziki zekâ ve ruhsal varlıkları algılayan sosyal zekâ; insanların zihninde ayrı görevleri yerine getiren, ayrı çalışan iki farklı bilgisayar gibidir. İnsanlarda bulunan bu iki zekâ onları düalist yapmakta ve iki ayrı zekâ sahibi olmaları onları diğer varlıklardan ayırmaktadır. Bu zekâlar farklı oranda gelişmektedir. Sosyal zekâ, fiziksel olandan biraz daha geç ortaya çıkmaktadır. Fiziksel zekâ bir çok tür tarafından paylaşıyor olmasına rağmen, sosyal zeka insana hasır (Bloom, 2005, s.108-109; Bloom, 2012b, s.185).

Bu iki zekâ; bedensel varlıklar olan nesnelere ve ruhsal yönü de olan insanlarla uğraşan insanoğluna çok gerekli avantajlar sağlayan biyolojik birer adaptasyondur. Birbirinden ayrı çalışan iki farklı bilgisayar olarak nitelenebilecek olan bu iki zekâ, iki yerde birbirleriyle ters düşmektedir. Ters düştükleri iki yer, aynı zamanda dini inançlara temel teşkil etmektedir. Bu iki zekâ türünün birbirleriyle ters düştükleri ilk yer; insanların nesnelere dünyasını zihin dünyasından ayrı olarak algılamalarıdır ki bu; insanın ruhsuz vücutları ve vücutsuz ruhları algılayabilmelerini mümkün kılmaktadır. Bu algılama, insanların Tanrıya ve ahirete niçin inandıklarını açıklamaktadır. Ters düşülen ikinci yer ise; sosyal zekâmızın aşırı bir kapasite sergileyerek, var olmayan amaçları varmış gibi algılamasıdır. Bu algılama ise; insanları yaratılışçı yapmaktadır (Bloom, 2005, s.109; Bloom, 2012b, s.185-186).

İnsanlarda iki ayrı zekânın olmasıyla ortaya çıkan bu düalist tecrübe; insanlara sadece vücuttan ibaret olmadıklarını hissettirmektedir. Bu düalizm, insanların hayal dünyasında da kendisini kolaylıkla gösterebilmektedir. Mitolojide, romanlarda veya filmlerde bedenler ve ruhlara ayrı ayrı varlıklar olarak ele alınabilmektedir. Fiziksel ve sosyal zekâmızın birbirlerine ters düşmelerinden dolayı; insanları vücutlarından ayrı bir gerçeklik olarak görebilmekte olduğumuz için; dev bir böceğe dönüşmüş bir adam tahayyül etmek veya kötü bir adamın iyi bir adamın bedenini ele geçirmesini kolayca kabullenmek bize zor gelmemektedir. Yani; insanların bedenlerinden ayrılabilir olmaları sezgisel olarak bize anlamlı gelmektedir ve dünya üzerinde var olan dinlerde de benzer dönüşümler görülmektedir (Bloom, 2005, s.109).

Vücuttan ayrılabilen ve maddi olmayan bir varlık (ruh) düşüncesi, bilimsel bakış açısıyla tamamen çatışmaktadır. Psikologlar ve nörologlar beyni, zihinsel hayatın kaynağı olarak görmektedirler. Onlara göre; insanların bilinci, duyguları ve iradesi sinirsel süreçlerin ürünüdür. Ancak bu sürecin nasıl işlediğine dair kabul gören bir teori yoktur ve belki de hiç olmayacaktır (Bloom, 2005, s.109; Bloom, 2007, s.148-150).

Bedeni ve ruhu ayrı düşünebilmek, ruhsuz bedenlerin ve bedensiz ruhlara olabileceği sonucunu beraberinde getirmektedir. Bu durumda ceset, ruhun kullandığı bir vücuttan başka bir anlam ifade etmemektedir. Nesnelere dünyasına ait şeylerin ruhu bulunmamaktadır. Bu nedenle de onların iradesinden ve bilincinden söz edilemez. Ruhsuz bedenler gibi, insanların çoğu tarafından kabul edilen, bedensiz ruhlara da vardır. Evreni içindekilerle beraber yaratan, dualara icabet eden ve yeryüzündeki insanların önemli bir çoğunluğu tarafından varlığından şüphe edilmeyen Tanrı'nın gerçek anlamda bir vücudu yoktur. Yine; meleklerin, şeytanın, kötü ruhlara da bir vücudu yoktur (Bloom, 2005, s.109-110).

Ruhun bedenden ayrı bir varlık olarak kabul edilmesi, aynı zamanda; vücudun ölümünden sonra bile benliğin hayatta kalabilmesi olasılığına kapı açmaktadır. İnsanların önemli bir çoğunluğu vücutları yok olsa bile ruhlarının yaşamaya devam edeceğine, ahiret hayatına, cennete, cehenneme, diğer hayvan veya insan vücutlarında yaşamlarına devam edeceklerine inanmaktadır. İnsanlar vücutlarının yok olacağını, beynin çalışmaya son vereceğini, kemiklerin un ufak olacağını kabul

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

etmektedir. Ancak insanın bütün varlığının sona ereceğini kabul etmesi çok zordur. Yani insan bedensiz ruh düşüncesini rahatlıkla kavrayabilmekte; ruha, bedenle kıyaslanmayacak derecede fazla önem atfetmektedir (Bloom, 2005, s.110).

İnsanların ruha önem atfetmeleri ve ruhun aslında benliğin kendisi olduğu fikrinin doğuştan geldiğini kanıtlayan deneysel çalışmalar da bulunmaktadır. Küçük çocuklar üzerinde yapılan bu çalışmalar, onların bedenleri ve ruhları farklı olarak düşündüğünü ortaya çıkarmaktadır. Yani insanlar aslında doğdukları andan itibaren, Platon ve Descartes gibi filozoflar tarafından savunulan bir çeşit güçlü düalizmi beraberlerinde bulmaktadırlar. İnsanlarda bulunan bu düalizm; birisi maddi nesnelere için, diğeri de ruhsal varlıklar için olan iki farklı algılama sisteminin bir göstergesidir. Bu yüzden düalizm, evrimsel bir rastlantı olarak ortaya çıkmaktadır (Bloom, 2005, s.109; Bloom, 2009, s.123; Bloom, 2004).

Bloom, tezini desteklemek için bahsedilen deney sonuçlarını paylaşmakta ve bu sonuçların evrimsel rastlantı tezini nasıl desteklediğini izah etmektedir. Arkansas Üniversitesinden Jesse Bering ve Florida Atlantik Üniversitesinden David Bjorklund, tarafından yapılan bu deneyde küçük yaşta çocuklara; timsah ve fare arasında geçen ve resimlerle bolca desteklenmiş olan bir hikâyeye anlatılmıştır. Hikâyenin sonunda timsahın fareyi yediği söylenmiş ve bu durum resimlerle görselleştirilmiştir. Daha sonra çocuklara; artık hayatta olmayan farenin bedensel ve ruhsal faaliyetleri ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Çocuklar, farenin artık tuvalete gitmek zorunda olmadığını, onun kulaklarının ve beyninin çalışmadığını söylemelerine rağmen; timsahı hala düşünebileceğini, evine gitmek isteyebileceğini de belirterek beden yok olmasına rağmen ruhun yaşadığını kabul ettiklerini göstermişlerdir. Onlara göre ruh düşünebilmekte ve arzulanabilmektedir. Ruhun hayatta olduğu fikrine çocukların yetişkinlerden daha fazla inanıyor olması ise, bu durumun öğrenilmiş olmadığını, doğuştan geldiğinin en büyük kanıtıdır. Bu nedenle dünya üzerindeki birçok insan, ahiret hayatının şekliyle ilgili dinler tarafından söylenen şeyleri (cennet, cehennem, reenkarnasyon vb.) öğrenmiş olmalarına rağmen, ölümden sonra hayatın devam edeceği fikrini hiç öğrenmemişlerdir. Bu inanış, evrimsel rastlantı ile ortaya çıkmış bir yan üründür ve doğduğunda insan bu inanışı beraberinde getirmektedir (Bloom, 2007, s.148-150; Bloom, 2009, s.123-124; Bloom, 2005, s.110).

Özetle söylemek gerekirse; düalist bir anlayışla doğmanın iki önemli sonucu ortaya çıkmaktadır: (Bloom, 2004). Öncelikle bedensiz ruhların olabileceğinin kabul edilmesi, dini inanışlar için oldukça önemli olan; Tanrı, melek, ata ruhu, şeytan gibi varlıkların bedensiz olsalar da var oldukları inancını mümkün kılmaktadır. Düalizmin ikinci sonucu ise; bedenler olmasa da ruhların yaşayabileceği inancı, yine dinler için oldukça önemli olan, ahiret inancına kapı açmaktadır. Ruh eğer ölmüyorsa bedeni terk ettikten sonra hayatına devam edecektir. Bu da cennet, cehennem, reenkarnasyon gibi ahiret hayatıyla ilgili inançların neden insanlar arasında rahatlıkla kabul görebildiğinin göstergesidir. (Bloom, 2007, s.148-150; Bloom, 2009, s.123-124)

Bu tür inançların ortaya çıkmasının bilimsel izahlarından biri budur. Fakat doğaüstü varlık ve olayların algılanmasını sağlayan, onları ilgi çekici kılan ve çoğu zaman karşı konulmaz yapan diğer bir faktör vardır. Bu faktörü antropolog Pascal Boyer; “sosyal zekânın hipertrofisi (aşırı büyümesi)” olarak adlandırmıştır (Aktaran: Bloom, 2005, s.110; Bloom, 2007, s.149). Bu faktör nedeniyle insanlar, aslında var olmasa bile, her şeyde bir amaç, niyet ve tasarım görmektedir. Bloom’un tezini oraya koyarken kullandığı ikinci basamak ise bu faktörle ilgilidir.

b. Doğuştan Gelen Tasarım İnancı

İnsanlar, karmaşık bir yapı gördüklerinde, bu yapıyı; inançların, hedeflerin ve isteklerin bir ürünü olarak algılamaktadırlar. Bu durumun nedeni; insanların düalist bir yapıyla dünyaya gelmelerinin bir sonucu olarak; fiziksel zekâlarının, sosyal zekâlarıyla bazı noktalarda ters düşmesi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

ve insanların fiziksel dünyayı sosyal zekâyla anlamaya çalışmalarıdır (Bloom, 2009, s.123). Peki, bu nasıl olmaktadır? Bloom, tezin ikinci basamağında bu soruya cevap aramaktadır.

İnsanlar, gelişigüzel olmayan bir yapıyı gördüklerinde bunu bir aracıya hamletmek konusunda önyargıya sahiptir. Bu durum da, tasarım argümanı için bir itici güç oluşturmaktadır. Doğal ve biyolojik dünyada aşikâr bir tasarımın olduğuna ilişkin sezgi, bir tasarımcının varlığı için kanıt teşkil etmektedir. İnsanlarda bulunan; tasarımın bir tasarımcıyı gerekli kıldığı şeklindeki içgüdüsel kanaat sıradan değildir. Bloom'a göre; insanların tasarımcı aramaları, Michael Behe gibi Darvinizm karşıtları tarafından, Tanrı'nın varlığına bir delil olarak, sıkça vurgu yapılan bir argümandır (Bloom, 2009, s.122). Behe, 2005'te New York Times'daki köşesine şunları yazmıştır: "Tasarımın güçlü görünüşü, son derece basit bir argümanın ortaya çıkmasına neden olmaktadır: Eğer bir ördek gibi görünüyor, yürüyor ve vakvaklıyorsa, öyle olmadığını ileri süren karşıt ve zorlayıcı bir kanıt da olmadığından, onun bir ördek olduğu sonucunu garanti edebiliriz" (Aktaran: Bloom, 2009, s.122; Bloom, 2007, s.150).

Bloom, "yaratılışçılık"ı açan bu durumu, insanların neden normal bir şekilde kabul edebildiğini ve bu durumun nasıl meydana geldiğini ayrıntılarıyla açıklamakta ve bu durumun da insanlarla beraber doğuştan gelen bir kapasiteden kaynaklandığı sonucuna, yapılan araştırmaları da delil göstererek, ulaşmaktadır (Bloom, 2009, s.122-123).

Bloom, ilk önce yukarıda da bahsi geçen ve Pascal Boyer tarafından ortaya atılan "sosyal zekânın hipertrofisi" kavramı üzerinde durmakta, bu kavram onun tezinin ikinci basamağını oluşturmaktadır. Bu kavramın anlatmak istediği; insanların- aslında çoğu zaman hiç uygun olmamasına rağmen- nesnelere, olaylara veya durumlara çeşitli anlamlar yüklemeye kapasitesine sahip olduğudur. İnsanların bu şekilde davranmalarının nedeni; sosyal zekânın adaptasyon sürecinde aşırı tepki verecek şekilde evrimleşmiş olmasıdır. Doğal ortamda insan, canlı kalabilmek için tetikte olmak, her şeye anlam yüklemek zorundadır. İnsan, çalılırların arkasından gelen sese bir anlam yükleyerek tepki verir ve sesin rüzgârdan kaynaklandığını fark ederse hiçbir şey kaybetmez. Ancak sese tepki vermezse ve ses çalılırların arkasındaki aslandan kaynaklanmışsa, anlam yüklememenin bedelini canıyla ödeyebilir (Bloom, 2009, s.120; Bloom, 2007, s.149).

Bloom'a göre; insanların sosyal zekâlarının, hayatta kalabilmek için algılamada aceleci davranmaya meyilli oluşu; bazı şeylerin kasıtlı dizayn edildiği algısına neden olmaktadır. İnsanlar tesadüfî olanı görmede beceriksizdir. İnsanlar bir sayı üreticisi tarafından rastgele üretilmiş sayı dizisinde bile bir düzen görebilirler, hatta sayı dizisi onlara çok tertipli görünebilir. 11 Eylül'de bazı insanlar, Dünya Ticaret Merkezinden yükselen dumanda şeytanı gördüklerini iddia etmişlerdir. Yine 2004 yılında Rahibe Teresa'ya çok ciddi derecede benzeyen bir hamur ürününün (Nun Bun) insanların dikkatlerini üzerine çekmiş olması ve dünya çapında mucize örneği olarak gösterilmesi; insanların anlam yüklemeye kapasitesine verilecek örneklerdendir (Bloom, 2005, s.111).

Çevremizdeki her şeye, o şey o anlamı içermese bile, anlam yüklüyor olmamızı, Bloom'a göre, net bir şekilde ortaya koyan farklı çalışmalar da yapılmıştır. Bloom, bu çalışmalarını da, aslında yaratılışçılığı ve tasarımı ortaya çıkarıyor olmalarına rağmen ilginç bir şekilde, tezini desteklemek için kullanmaktadır.

Bu alanda yapılan ilk çalışma, dini inançlara ilişkin gelişimsel psikolojideki en ilginç keşiflerden birisidir. İnsanların tasarımcı aramaya yönelik söz konusu önyargılarının bilişsel olarak *doğal* olduğu, bu çalışmayla ortaya konmuştur. Psikolog Deborah Kelemen tarafından dört yaşındaki bireyler üzerinde yapılan ve "Ayrım gözetmeyen teleoloji" adı verilen çalışmada; insanların dünyayı tasarım ve amaç tüneline gördükleri keşfedilmiştir. Henüz dört yaşında olmalarına rağmen çalışmaya katılan bireyler, her şeyin bir amacı olduğu konusunda ısrarcı tutumlarıyla dikkat çekmişlerdir. Mesela onlara göre; aslanlar hayvanat bahçesine gitmek, bulutlar

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

yağmur yağdırmak, kayaların pütürlü yüzeyi ise hayvanların kaşınabilmesi içindir. Kayaların yüzeyinin pütürlü olmasının nedeni yetişkinlere sorulduğunda onlardan fiziksel cevaplar alınması, her şeyde bir amaç aramanın öğrenilmemiş olduğu sonucunu da beraberinde getirmektedir (Bloom, 2009, s.122; Bloom, 2007, s.150).

İnsanlarda bulunan anlam yükleme ve tasarımın varlığına inanma kapasitesini ortaya koyan diğer çalışma, psikolog George Newman ve ekip arkadaşları tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada; küçük çocukların, hatta bebeklerin bile, bir tasarımı ancak bir tasarımcının oluşturmuş olması gerektiğini düşündükleri keşfedilmiştir. Araştırmada, üç yaşındaki bebeklere dağınık bir blok yığını gösterilerek, bunun güçlü bir rüzgâr tarafından mı yoksa ablası tarafından mı yapılmış olabileceği sorulmuştur. Bebekler bu soruya; her ikisi tarafından da yapılmış olabileceği cevabını vermişlerdir. Ancak, dağınık haldeki bloklar belirli bir düzene göre yerleştirildikten sonra aynı soruya; tıpkı yetişkinler gibi, ablanın yaptığını söyleyerek cevap vermişlerdir. Üç yaşındaki bebeklerde bile, yalnızca “zeki” bir varlığın düzen oluşturabileceği fikri mevcuttur. Bir başka çalışmada aynı ekip, daha küçük yaştaki bebeklere, bu düzenli blok yığının bir top sayesinde oluştuğunu gösteren bir düzenek izlettirdiklerinde, bebeklerin şaşkına dönerek bu düzeneğe uzun uzun baktıkları tespit edilmiştir (Bloom, 2009, s.122-123).

Bloom’un tezini savunmak için kullandığı son çalışma ise; psikolog Margaret Evans tarafından yapılmış olandır. Bu çalışmada çocuklara ve yetişkinlere; “hayvanların nereden geldiği” konusunda basit sorular sorulmuştur. Cevaplar arasında; “yaratılışçı” ve “evrimci” yaklaşımları ifade eden seçeneklerin bulunduğu çalışmada; yetişkinler, yaşadıkları toplumlara göre kendilerinden beklenen cevaplar vermişlerdir. Muhafazakâr toplumlardan seçilen yetişkinler, yaratılışçılığı ifade eden cevapları seçerlerken; seküler toplumlardan gelen yetişkinlerin verdikleri cevaplar daha çok evrimci bakış açısını yansıtmıştır. Ancak çalışmanın esas dikkat çekici olan kısmı çocuklar tarafından verilen cevaplarla ortaya çıkmıştır. Çocuklar; ister evrimci, ister muhafazakâr aileler tarafından yetiştirilmiş olsunlar, cevapları daima yaratılışçılık tezini destekleyecek şekilde oluşmuştur. Bu durum, yaratılışçılığa inanmanın öğrenilmediğinin (çünkü öğrenilmiş olsa yetişkinlerin hepsinin aynı cevabı vermeleri beklenirdi), doğuştan insanlarla beraber gelen anlam yükleme ve tasarımcı arama kapasitesinin bir sonucu olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Yani insan için doğal (naturel) olanın aslında evrime inanmak değil yaratılışa inanmak olduğu ortaya çıkmaktadır (Bloom, 2009, s.123). O halde küçük çocuklarda temel yaratılışçı görüşlerin bulunması şaşırtıcı değildir. Yaratılışçılık ve Tanrıya iman insanın iliklerine işlemiştir (Bloom, 2005, s.112).

İnsanın, doğuştan yaratılışçı olduğunu ve yeryüzünde bir tasarım görmesini bilimsel yöntemlerle ispat eden bu çalışmaları; savunduğu fikri desteklemek için kullanan Bloom, bu çalışmalardan kendi dünya görüşüne uygun sonuçlar çıkarmakta, bunu yaparken de yine yapılan diğer çalışmaları örnek olarak vermektedir. Bloom’un kendi dünya görüşüne uygun sonuçlar elde etmek için kullandığı ilk çalışma; Helder ve Simmel tarafından 1944’te yapılmıştır (Aktaran: Bloom, 2009, s.121). Çalışmada, deneye katılan bir grup insana; psikologlar tarafından kare, üçgen ve daire gibi geometrik şekillerin, planlı bir şekilde patikadan aşağıya doğru hareket ettirildiği bir hikâye, videoya çekilerek gösterilmiştir. Psikologların bu videoda anlatmak istedikleri bir hikâye mevcuttur. Videoyu seyreden insanların neredeyse tamamı, şaşırtıcı bir şekilde, geometrik şekilleri; hedefleri, istekleri ve arzuları olan karakterler (kahramanlar, kabadayılar, kurbanlar gibi) olarak algılayarak, psikologların anlatmak istedikleri hikâyeyi tekrarlamışlardır. Yani aslında sadece bir üçgen veya dikdörtgen olan film kahramanı, filmi seyreden insanlar tarafından kurban veya kahraman olarak algılanmıştır (Bloom, 2009, s.121; Bloom, 2007, s.149; Bloom, 2005, s.110). Yine yapılan başka araştırmalarda ise, bu anlam yükleme kapasitesinin sadece yetişkinlerde değil, bebeklerde bile mevcut olduğu görülmüştür. (Bloom, 2009, s.121; Bloom ve diğerleri, 2007).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

Bloom'a göre bu çalışma, aslında doğuştan yaratılışçı ve tasarımcı olsak bile, bunun bir yanılsama olduğunu ortaya koymaktadır.

Bloom, insanlarda bulunan bu anlam yükleme kapasitesinin, dini inançların nereden kaynaklandığının açıklanmasında kullanılabileceğini söyleyen ilk modern akademisyenin Antropolog Stewart Guthrie olduğunu söyleyerek, onun görüşlerini de tezini desteklemek için kullanmaktadır. Guthrie, *Faces in the Clouds* adlı kitabında; insanların, pek çok gerçek-dünya varlığına insana ait özellikler atfettiklerini, birçok deneyden örnek vererek, açıklamaktadır. Yapılan deneylerde insanların; uçaklara, otomobillere, çantalara, çanlara, bisikletlere, teknelere, şişelere, binalara, şehirlere, bulutlara, depremlere, ateşe, sise, yiyeceklere, çöplere, şapkalara, fırtınalara, böceklere, kilitlere, yapraklara, Aya, dağlara, kâğıtlara, kalemlere, bitkilere, çömlere, yağmura, Güneşe, nehirlere, kayalara, kılıçlara, aletlere, oyuncaklara, trenlere, ağaçlara, volkanlara, suya ve rüzgâra çeşitli anlamlar yükleyerek, onları farklı şekillerde görebildikleri ortaya çıkmıştır. Yine insanların reklam tabelalarındaki hile ve tesadüflerden anlam çıkarıp, bunlarda bir düzen görüyor olmaları bu araştırmanın ortaya koyduğu bir sonuçtur. İnsanın bir şeylere anlam atfetme kapasitesi her daim faaliyettir ve çıkarılan anlamlardan anlaşılan odur ki bu kapasite bir rastlantıdır. Guthrie bu durumu; "Kral çıplaktır" (Aktaran: Bloom, 2009, s.121) diyerek açıklamakta, yani aslında anlam yüklenen şeylerin o anlamı gerçekte karşılamadıklarına ve insanların bu kapasitesinin onları yanılttığına vurgu yapmaktadır. Guthrie'ye göre bu kapasite dini inançların oluşmasının temel nedenidir. Ancak her şeyin bir anlamı olduğuna ve evrende bir tasarım bulunduğuna inanmayı sağlayan bu kapasite aslında bir yanılsamadır (Bloom, 2009, s.121; Bloom, 2007, s.149-150; Bloom, 2005, s.110-111).

Sonuç

Naturalist bir gelişim psikoloğu olan Bloom'un, dini inançların kaynağına yönelik görüşlerini incelediğimiz bu çalışmada; onun, din olgusunu yadsınamaz bir gerçeklik olarak gördüğü sonucuna ulaştık. O, dinin insan hayatındaki önemini farkında olduğunu gösterir bir tutum takınmakta ve birçok natüralistin aksine "non-overlapping magisteria" fikrine olumlu yaklaşmaktadır. İnsanın inanma hissiyatını doğuştan getirdiğini (fitrat), yapılan bilimsel çalışmalarla ortaya koyan Bloom, teizm tarafından da rahatlıkla kullanılabilecek olan bu çalışmalardan, kendi görüşüne göre sonuçlar çıkarma çabasıdır. Ona göre; dini inanca yol açan belli bazı erken-ortaya çıkan bilişsel önyargılar vardır. Bunlar (önyargılar), beden-ruh düalizmi ile tasarım ve her şeyin bir amacı olduğu fikrini içerir. Bu önyargılar, tanrılara ve ruhlara, ahirete, evrenin tanrısal yaratımına inanmayı doğal hale getirmektedirler. Bunlar, dinin içinden yetiştiği tohumlardır.

Bloom'u diğer natüralistlerden ayıran en büyük fark, insanın düalist bir doğada olduğunu ve yaratılışı kabul etmeye yatkın olarak dünyaya geldiğini kabul etmesidir. Bloom'a göre Tanrı'ya inanmak insanın iliklerine işlemiştir. Bu ayırımı rağmen Bloom'un yine de bir natüralist gibi davranarak, doğaüstü kabul ettiği her şeyi doğal nedenlere bağlama çabasında olduğu, çalışmanın ulaştığı sonuçlardandır.

Esasen Bloom'un tek bir amacı olduğu yaptığı çalışmalarda görülmektedir. Onun amacı; son zamanlarda Richard Swinburne tarafından sıkı bir şekilde savunulan; Bilinç kanıtını ve tasarım delilini çürütmektir. Naturalist ve ateist bilim ve düşün adamlarınca dini inançların kaynağına yönelik ortaya atılmış görüşleri eleştirip, bunların hiçbirisinin inanma ihtiyacının nereden kaynaklandığına cevap vermediğini söyleyen Bloom, reddedemediği iki delilin (bilinç ve tasarım), doğal nedenlerle izah edilebileceğini ispatlayarak çürütmeyi hedeflemektedir.

Aslında kendisinin de itiraf ettiği gibi natüralistler de natüralizmin verilerine güvenmekte, inanmakta ve doğruyu orada aramaktadır. Kendisinin yaptığı da budur. Tasarımın bir tasarımcı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

gerektirdiği gibi bir gerçeği bilimsel olarak ispatlayanların olduğunu bilmesine, insanın maddesel ve ruhsal şeyleri ayırt etmek için iki ayrı mekanizmaya sahip olduğunu kabul etmesine rağmen; bunları evrimsel bir rastlantı olarak izah etmesi de bu duruma verilebilecek en güzel örnektir.

KAYNAKÇA

- <http://www.acikders.org.tr/course/view.php?id=120> (Erişim Tarihi:13/01/2015).
- <http://oyc.yale.edu/psychology/psyc-110> (Erişim Tarihi:13/01/2015).
- [http://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Bloom_\(psychologist\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Bloom_(psychologist)) (Erişim Tarihi:13/01/2015).
- http://pantheon.yale.edu/~pb85/Paul_Bloom.html (Erişim Tarihi:13/01/2015).
- <http://www.cbsnews.com/news/babies-help-unlock-the-origins-of-morality/>(Erişim Tarihi:13/01/2015).
- <http://www.positiveatheism.org/hist/quotes/mencken.htm> (Erişim Tarihi:19/01/2015).
- BLOOM, Paul (2004). *Descartes' Baby*. New York: Basic Books.
- BLOOM, Paul (2005). Is God an Accident?. *The Atlantic Monthly*, Aralık 2005, ss. 105-112,)
- BLOOM, Paul (2007). Religion is Natural. *Developmental Science*, Yıl:10, Sayı:1, ss 147–151. DOI: 10.1111/j.1467-7687.2007.00577.x
- BLOOM, Paul, HAMLİN, J. K.ve K. WYNN (2007). ‘Social Evaluation by Preverbal Infants’, *Nature*, 450: 557–8.
- BLOOM, Paul ve D. S. WEİSBERG (2007). ‘Childhood Origins of Adult Resistance to Science’, *Science*, 316: 996–7.
- BLOOM, Paul (2009). Religious Belief as an Evolutionary Accident. *The Believing Primate içinde* (Editörler: Jeffrey SCHLOSS ve Michael J. MURRAY), ss. 118-127. New York: Oxford University Press.
- BLOOM, Paul (2010). *How Pleasure Works: The New Science of Why We Like What We Like*. New York: Norton
- BLOOM, Paul (2012a). *Hazzın Bilimi*. (Çeviren: Ahmet Birsen). İstanbul: Alfa Yayınları.
- BLOOM, Paul (2012b). Religion, Morality, Evolution. *Annual. Review of Psychology*, Yıl:63, ss.179-199. New Haven: Yale Universty. Doi:10.1146/annurev-psych-120710-100334

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

ÇİFÇİ, O.Z., Paul Bloom ve Dini İnançların Ortaya Çıkmasında Evrimsel Rastlantı Tezi, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/2 Winter 2015, p. 193-212, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7847>, ANKARA-TURKEY

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015

